

Mező Annamária¹: A terhelt vallomásának szerepe a büntetőeljárásban

Debreceni Jogi Műhely, 2012. évi (IX. évfolyam) 3. szám (2012. július) 111-117.

Jelenleg hatályos büntetőeljárás jogunk a bizonyítékok szabad értékelésének elvén alapszik, melynek értelmében a bizonyítási eszközök egyenrangúságát, egyenlőségét kell szem előtt tartanunk. Ezen tétel értelmében a büntetőeljárásbeli bizonyítás folyamán valamennyi bizonyítási eszköz által szolgáltatott bizonyítékot azonos súllyal kell mérlegelni, elzárkózva attól, hogy értékük „erejük” között bármilyen szempontból is különbséget tennénk.

A büntetőeljárás joggyakorlatot megvizsgálva azonban szöges ellentétét láthatjuk ennek, miszerint a bizonyítási eszközök egyensúlyában mégis létezik olyan személyi jellegű bizonyítási eszköz, amely megbontja ezt a rendet, ezt az egyenlőséget. Ez pedig nem más, mint a terhelt vallomása.

Témaválasztásom háttérében a terhelti vallomás fentiekből levezethető ambivalens megítélése áll.

Elsőként a terhelt beismerő vallomásának és a többi bizonyítási eszközhöz való kapcsolatának történeti fejlődését szeretném röviden felvázolni, majd pedig a „Miranda-döntés” kapcsán kialakuló hallgatás jogára való figyelmeztetést kísérel meg görcső alá venni. Mindezeket követően a terhelt vallomáshoz – hallgatáshoz való jogát, illetve a témához kapcsolódó hatályos külön eljárás formákat ismertetem röviden.

A beismerés és az egyéb bizonyítékok kapcsolata

Az inkvizitórius rendszer legjellemzőbb és legfontosabb elemének kétséget kizáróan a terhelt beismerő vallomását tekinthetjük. Tankönyvek garmadája szól arról, hogy az inkvizitórius perekben milyen embertelenebbnél - embertelenebb eszközöket és módszereket használtak a beismerés kicsikarására, mely az egyetlen elfogadható bizonyítási eszköznek számított. A felvilágosodás eszméinek köszönhetően kiiktatásra kerültek a büntetőeljárásbeli „bizonyítás” fenti módozatai majd pedig a szabad, illetve a vegyes bizonyítási rendszereknek köszönhetően meghonosodott a bizonyítékok szabad értékelésének az elve.²

A terhelti vallomás értékelésének hazai fejlődését megvizsgálva változást elsőként egy 1883-as Curia által hozott határozatban találhatunk. Ennek sarkalatos pontját képezi az a megállapítás, miszerint a bíróságon kívüli beismerés egyéb terhelő adat hiányában nem elegendő bizonyíték a vádlott elítélésére.³

Látható, hogy ezzel megindult a terhelt vallomásának a gyengítése, ezzel párhuzamosan pedig a többi bizonyítási eszköz fontosságának a hangsúlyozása, azonban az, hogy ez törvényi szinten és formában is megjelenjen még váratott magára.

Ezen elvek konkrét, törvény általi deklarációjával elsőként az 1896. évi Bünvádi Perrendtartásban találkozhatunk (a továbbiakban: Bp.). A kódex 139. §-a értelmében „a terhelt beismerésének megtörténte után is rendszerint meg kell szerezni a terhelt bűnösségének egyéb bizonyítékait is. Ha azonban a beismerés teljesen kimerítő és azt az eljárás egyéb adatai is támogatják, a további nyomozás vagy vizsgálat teljesítése a vádló indítványától függ.”⁴

Az 1951. évi III. törvény tekintetében egy lassú és óvatos fejlődést fedezhetünk fel a Bp.-hez képest. Így a legszembetűnőbb változás a törvény azon kitétele, miszerint: „a terhelt beismerése egymagában egyéb bizonyítékok alkalmazását feleslegessé nem teszi.” Ezt a rendelkezését a törvény az alapelvek körében helyezte el.⁵

Jelenleg hatályos büntetőeljárás törvényünk⁶ (a továbbiakban: Be.) mindezt a következőképpen szabályozza: „a terhelt beismerése esetén meg kell szerezni az egyéb bizonyítékokat is.”

Megvizsgálva a fent idézett rendelkezéseket láthatjuk, hogy az 1880-as években megjelenő tétel megléte és fejlődése egészen napjainkig megfigyelhető. Ehhez kapcsolódóan azonban fontosnak tartom Erdei Árpád gondolatait kiemelni: „... a beismerés kiemelt jelentőségének ily merev tagadása nem egészen érthető. A beismerésnek a bizonyítékok királynőjeként való tisztelete lehet bizonyításelméleti tévedés, de az inkvizitórius bizonyítást nem önmagában ez, hanem a beismerés kikényszerítésének rendszerré emelése tette kegyetlenné. Amikor a vegyes rendszer olyan fejlődési fokra jutott, ahol a kényszerítésnek már a tortúránál összehasonlíthatatlanul kifinomultabb módszerei is tilosak, ezt világosan látni kellene.”⁷

Álláspontom szerint megállapítható, hogy az alapvető probléma nem a terhelt beismerő vallomásának a meglétével volt kapcsolatos. A probléma az inkvizitórius rendszer által alkalmazott kínvallatásokban gyökerezett. Az indíték, amely az inkvizitórius rendszer megszüntetésének hátterében állt, a tortúrák eltörlése volt. Látnunk kell, hogy az esszenciális hiba az eszközökben és módszerekben volt, nem pedig a terhelti beismerő vallomás meglétében. Mindezek fényében valóban elgondolkodtató, hogy miért is szükséges a beismerés jelentőségének ilyen kardinális jellegű tagadása a jogelmélet által?

A „Miranda – figyelmeztetések” magyar vetülete

A magyar büntetőeljárásra is jelentős hatást gyakorló „Miranda v. Arizona” döntés az amerikai Legfelsőbb Bíróság joggyakorlatában született 1966-ban. A döntés értelmében a hatóság köteles az őrizetbe vett gyanúsítottat kihallgatása megkezdésekor tájékoztatni jogairól, melyek értelmében élhet a hallgatás és az ügyvédfogadás jogával.

A szakirodalom vizsgálata kapcsán azonban fel kell ismernünk azt, hogy az 1989. évi XXVI. törvény – Tóth Mihály szavaival élve – „nem valamiféle forradalmi újdonságként vezette be” jogrendszerünkbe a „Miranda – szabályt”. Ennek magyarázata az 1973. évi I. törvény 4.§ (3) bekezdésében található, mely kimondja, hogy: „a hatóságok tartoznak az eljárás résztvevőit jogaikról tájékoztatni és kötelességeikre figyelmeztetni” – ahhoz pedig nyilván nem fér kétség, hogy a terhelt az eljárás résztvevőjének minősül. Mindezek ellenére a '90 – es évek elejéig nem érvényesült ez a szabály következetesen a büntetőeljárás során. Érvényesülésének legfőbb gátját a jogalkalmazói gyakorlat képezte, mely a „Miranda – szabály” téves értelmezése kapcsán összekeverte a kioktatást a hallgatásra való ösztönzéssel, így féltve a nyomozások eredményességét erőteljesen tiltotta a szabály alkalmazását.

A „Miranda – figyelmeztetések” avagy a „hallgatás jogára” való figyelmeztetés kifejezett és kiemelt törvényi formában való megjelenésére az 1990. január 1-jén hatályba lépő büntetőeljárás törvényünkkel került sor.⁸

Az így kialakuló szabályozás értelmében jelenleg hatályos Büntetőeljárás törvényünk a következőképpen rendelkezik: „A terheltet a kihallgatásának megkezdésekor figyelmeztetni kell arra, hogy nem köteles vallomást tenni, a vallomás tételét, illetve az egyes kérdésekre történő válaszadást a kihallgatás folyamán bármikor megtagadhatja, de bármikor dönthet úgy, hogy vallomást tesz, akkor is, ha korábban a vallomástételt megtagadta. Figyelmeztetni kell arra is, hogy amit mond, illetve rendelkezésre bocsát, bizonyítékként felhasználható.”⁹

A Be. ezen hármas figyelmeztetést tartalmazó szakasza félreérthetetlenül előírja azt, hogy mire és hogyan kell a terheltet kioktatni. A büntetőeljárás különböző szakaszaiban a terhelttel szemben csak egy ízben kell az előírt figyelmeztetést alkalmazni, mégpedig a kihallgatás megkezdésekor.¹⁰ Lényeges eljárásjogi követelmény, hogy a kioktatás, illetve a figyelmeztetés befolyástól mentes legyen. Úgy gondolom fontos hangsúlyozni azt, hogy

ennek a kioktatásnak, illetve figyelmeztetésnek valóban ilyen minőségben kellene elhangoznia, nem pedig egy monoton folyó szövegbe ágyazottan, vagy egy kinyomtatott papírlapon megjelenítve, melyet csak futólag mutatnak meg a terheltnek. A hallgatás jogára való figyelmeztetés ilyen módokon való kivitelezése véleményem szerint egyik esetben sem éri el valódi célját, annak okán, hogy a figyelmeztetést a terhelték vagy észre sem veszik, vagy pedig egyszerűen nem értik meg.¹¹

Amennyiben a terhelt kijelenti, hogy nem kíván vallomást tenni – tehát él a törvény által biztosított jogával – fel kell hívni a figyelmét arra, hogy a vallomás megtagadása az eljárás tovább folytatását nem akadályozza. Ez azért szükséges, mert a terhelték nagyon sok esetben élhetnek olyan téves feltevessel, hogy vallomásuk hiányában a büntetőeljárás velük szemben nem lenne lefolytatható, mivel tudomásuk szerint egyéb bizonyíték nem áll a nyomozó hatóság rendelkezésére. A terhelték legtöbbször azért élnek a hallgatás jogával, hogy így a korábban tett vallomásukat mintegy visszavonják, quasi semmissé tegyék. Éppen ezért fontos közölni a terhelttel, hogy a korábbi vallomásait bizonyítékként kell, illetve lehet felhasználni az eljárás során.

Az Alkotmánybíróság határozata értelmében a hallgatás jogával élő terhelt nyomozás során tett vallomásának felhasználása nem jelent alkotmány sértést. A határozat főbb pontjai értelmében a nyomozati szakban tett vallomás tárgyaláson történő felolvasásának, a bizonyítékok szabad mérlegelése keretében való felhasználásának a tényállás tisztázását, más terhelt vagy sértett érdekeinek védelmét kell szolgálnia. Ez esetben a bírónak ellenőriznie kell, hogy a nyomozati szakban a terheltet figyelmeztették-e a vallomás megtagadásának jogára és következményeire, valamint arra is, hogy a vallomás nem kényszer hatására született-e.¹² Az esetjog hangsúlyozza, hogy a terheltnek a nyomozás során tett feltáró jellegű beismerése – amelyet a bíróság felolvasás útján a tárgyalás anyagává tett – abban az esetben is nyomatékos enyhítő körülményként jön figyelembe, ha a tárgyaláson a vallomástételt megtagadta.¹³

A vallomás joga – a hallgatás joga

A Be. 117.§ (2) bekezdése értelmében a terheltnek törvény adta joga az, hogy vallomást tegyen vagy hallgasson.

A terhelt vallomása szabad belátásán alapuló védekezési joga, mellyel az eljárás bármely pontján élhet, akkor is, ha ennek lehetőségéről korábban már lemondott. A terhelti vallomás a büntetőeljárás alá vont személynek az elkövetett cselekményéhez kapcsolódó előadása, mely alapvetően három féle lehet: beismerő, tagadó és vegyes természetű. Törvényi követelmény, hogy a beismerő vallomás megléte esetén is meg kell szerezni az egyéb bizonyítékokat. Dr. Szeder Gyula A terhelt érdeke és a „hallgatás joga” című cikkében úgy fogalmaz, hogy „meg kell értetni a terhelttel, hogy a vallomástétel az érdekében áll, mert ezáltal kikényszerítheti olyan eljárási cselekmények elvégzését, amelyek számára kedvezőbb bizonyítékot produkálhatnak. Különösen fontos ez akkor, ha ártatlanra terelődött a gyanú.”¹⁴ Valóban, a vallomástétel által generált eljárási cselekmények vezethetnek a terhelt számára kedvezőbb bizonyítékok feltárásához, de eredményezheti ennek éppen az ellenkezőjét is akár például egy vegyes jellegű beismerő vallomásnál.

Fontos azonban szem előtt tartanunk azt, hogy a bíróság a beismerő vallomást minden esetben enyhítő körülményként veszi számításba. Mi több, a teljes és felderítő jellegű beismerés még a bűnösség részbeni elismerése mellett is enyhítő körülményként értékelendő.

Ezzel ellentétesen, a terhelt hallgatáshoz való jogának gyakorlása is megengedett. Álláspontom szerint a hallgatás azonban veszélyes fegyver. A hallgatással a terhelt kérdésekkel teli szituációba keverheti magát. Hallgatása a bizonyítékok és ténybeli

következtetések súlyát növelheti a hátrányára, hiszen azzal, hogy nem vitatja az ellene felhozott bizonyítékokat, azt a benyomást kelti, hogy takargat, álcáz valamit.¹⁵ Úgy gondolom, hogy a kihallgatást végző rendőr számára még mindig inkább ez a fajta magatartás lesz gyanúsabb, mint a védekezés, a vallomás tétel.

A legprimitívebb esetet is végiggondolva hasonló következtetésekre juthatunk. Az az ember, aki ártatlanul lett bűncselekmény elkövetésével meggyanúsítva, vélhetően vehemensen fogja védeni magát, s amint lehetősége lesz rá, vallomást fog tenni. Ezzel ellentétben, ha valaki hallgat, gyaníthatóan nem azért teszi, mert teljes mértékben ártatlan, és mert erről minden áron meg akarja győzni az őt büntetőeljárás alá vont hatóságot.

Ez kétségkívül egy sztereotíp felfogásnak tekinthető, azonban lényegi igazságok fellelhetők benne.

Joga van tehát a terheltnek mind a vallomáshoz, mind a hallgatáshoz. Azt, hogy önmaga számára melyiket tartja kedvezőbbnek, és hogy melyiket választja, szintén szabad belátásán múlik. Véleményem szerint azonban az esetek többségében a „hallgató” terhelt többet mond – de legalábbis sejtet – mint „beszélő” terhelt.

A beismerő vallomás által életre hívott külön eljárások

A beismerő vallomás jelentőségét a jogelmélet napjainkban is nyíltan tagadja. Azonban Büntetőeljárás törvényünk három külön eljárást is nevesít, melyek esetében eljárásjogi feltételként szerepel a terhelti beismerő vallomás megléte. Ezek: a bíróság elé állítás, a tárgyalás mellőzése és a tárgyalásról lemondás.

A beismerés hiánya az összes többi törvényi feltétel vizsgálatát feleslegessé teszi, amennyiben az nem áll az eljáró hatóság rendelkezésére, ezek az eljárások nem folytathatóak le. A terhelt beismerése azt sejteti, hogy kész együttműködni az eljáró hatósággal, elismeri tettét és vállalja annak következményeit.¹⁶

Ezen eljárások háttérében célszerűségi megfontolások érvényesülnek, melyek az eljárás gyorsításában, egyszerűsítésében, a bíróságok munkaterhének csökkentésében rejlenek. E jogpolitikai célok elérésének feltétele a terhelti beismerés és feltételezett belenyugvása az eljárási forma alkalmazásába, illetve az ennek során kiszabott szankciót magában foglaló végzés elfogadása.

Bíróság elé állításnak csak közvadás ügyekben és csak a közvádló indítványára van helye, az eljárási forma alkalmazásáról a bíróság hivatalból nem dönthet, és az ügyészt nem is hívhatja fel a külön eljárás indítványozására. A törvény ugyanis nevesíti is az ügyészt, mint arra jogosultat, aki megválaszthatja a büntetőügy elbírálásának formáját, s ezáltal az alkalmazandó külön eljárást. A bíróság elé állítás eljárási feltételei között szerepel, hogy a terhelti beismerő vallomás a hatóság rendelkezésére álljon vagy a terhelt tettenérése bizonyított legyen.

Beismerés esetén a bűncselekmény törvényi tényállását megvalósító tények előadása tekintetében szükségtelen az, hogy ez a bűnösség beismerését is magában foglalja. A bíróság elé állításkor is követelmény viszont, hogy a bűncselekmény elkövetésének beismerésekor is be kell szerezni az egyéb bizonyítékokat.

A tettenérés, illetve a beismerése vagylagos feltételek. A kettő közül csak az egyiknek kell meglennie, s e mellett az eljárás további konjunktív feltételeinek is együttesen fenn kell állniuk.¹⁷

Tárgyalásról lemondásnak akkor van helye, amennyiben a terhelt a vádemelést megelőzően bűnösségére is kiterjedő beismerő vallomást tett és a tárgyaláshoz való jogáról lemondott. Ez esetben a terhelti beismerő vallomásának – szemben a bíróság elé állítás és a tárgyalás mellőzése elnevezésű külön eljárásokkal – ki kell terjednie a bűnösség elismerésére, valamint az eljárás tárgyát képező tények beismerésére is. Amennyiben a terhelt már a nyomozás során

beismerő vallomást tett, azonnal bejelentheti, hogy szándékában áll lemondani a tárgyalásról. Fontos kiemelni, hogy a beismerő vallomás és a tárgyalásról lemondást tartalmazó terhelti nyilatkozat visszavonható. Ennek nincs szankciója, ahogyan annak sem, ha a kitűzött nyilvános ülésen nem tesz vallomást, amely lényegében az egyszerűsített eljárásról való hallgatólagos lemondásként is értékelhető. Ennek következménye az ügyek általános szabályok szerinti elbírálása lesz.¹⁸

A jogintézmény alkalmazásakor jelentős szerephez jut a terhelt rendelkezési joga. Az eljárási forma kezdeményezésén túl, ugyanis egyetértésével nemcsak az annak során irányadó egyszerűsített bizonyítási eljáráshoz járul hozzá, hanem vállalja, hogy a bizonyításban aktívan közreműködik, beleegyezik, hogy ennek során lemond egyes jogainak gyakorlásáról, másrészt tudomásul veszi, hogy jogorvoslati joga jelentősen korlátozottá válik.

A tárgyalás mellőzésével történő eljárást a bíróság hivatalból, vagy az ügyész indítványára folytatja le a szabadlábon lévő vádlottal szemben.

Itt is törvényi előfeltétel az, hogy a vádlott a bűncselekmény elkövetését beismerje. Ezen külön eljárás esetében is - csakúgy, mint a bíróság elé állításnál - elegendő, ha a vádlotti beismerő vallomás a bűncselekmény elkövetésére vonatkozik, nem szükséges, hogy a bűnösség elismerésére is kiterjedjen. Amennyiben a terhelt a nyomozás során tett beismerő vallomását még ebben az eljárási szakaszban részben vagy egészben visszavonta, akkor a beismerés – mint törvényi előfeltétel – nem áll fenn. Akkor, ha a vádlott ellen több bűncselekmény miatt is indítványozták a tárgyalás mellőzésének alkalmazását, azonban ő a bűncselekmények valamelyikére nem tett beismerő vallomást, szintén hiányzik e törvényi előfeltétel.¹⁹

Összegzés

A fent leírtak, illetve a hivatkozott szakirodalmak és folyóiratok alapján úgy gondolom megállapítható a terhelti beismerő vallomás „királynői” minősége.²⁰

A jogelmélet a mai napig a beismerő vallomás értékének a gyengítésére helyezi álláspontját, míg a gyakorlat, szembehelyezkedvén a jogelmélettel, egy – egy kihallgatás során továbbra is kemény küzdelmeket folytat a terhelttel szemben a beismerő vallomás megszerzéséért. Ezen kettősség tekintetében számomra a mérleg nyelve a gyakorlat által képviselt állásponthoz közelít. Ehhez kapcsolódóan megfogalmazódik bennem az a kérdés, hogy ha valóban nem bírna jelentős súllyal a büntetőeljárásban a terhelt beismerő vallomása, akkor a jogalkotó miért hozott létre három olyan külön eljárást, melyek esszenciális feltételeként ezt határozta meg?

Amennyiben eltekintünk a külön eljárási formák szabályaitól, akkor is hasonló megállapításokra juthatunk. Abban az esetben is, amikor az eljárás az általános szabályok szerint zajlik, jelentős hatással bír az ügyre nézve a terhelti beismerő vallomás megléte, hiszen ezt a bíróság minden esetben nyomatékos enyhítő körülményként veszi számításba.

Általános jelleggel megállapítható a terhelt beismerő vallomásának gyakorlati jelentősége, eljárást gyorsító és egyszerűsítő hatása, mely kétséget kizáróan megfigyelhető a büntetőeljárás menete tekintetében.

Fontos azonban hangsúlyozni, hogy nem alaptalanok azok az álláspontok, melyek tartva a hamis beismerő vallomásban rejtett veszélyektől végül is szükségesnek tekintik - a beismerő vallomás megléte esetén is - az egyéb bizonyítékok feltárását. Az az állítás azonban, mely a terhelti beismerő vallomás meghatározó jelentősége tagadásának a sarkalatos pontját képezi, miszerint a beismerő vallomás is lehet hamis, nem indokolja ezen bizonyítási eszköz jelentőségének a tagadását annak okán, hogy a Be. számos garanciális elemével biztosítja a

terhelt vallomástételi szabadságának az érvényesülését – gondoljunk csak a „Miranda – szabályra”.

Meglátásom szerint nem véletlenül alakult ki a terhelti vallomás „bizonyítékok királynőjeként” való értelmezése, hiszen ki más lenne az, mint a terhelt, aki a legbizonyosabban tudatában van a történeteknek, amiből következően a beismerő vallomás értelmezhető egyfajta elismeréseként és felvállalásaként tettei, cselekedetei következményeinek.

Véleményem szerint, amíg büntetőeljárás illetve bűnügyi bizonyítás lesz, még ha kimondatlanul is, de a terhelt beismerő vallomása mindig is meghatározó helyet fog betölteni a bizonyítékok sorában.

The accused as personal evidence and the confession in the criminal procedure – Summary

According to our criminal procedure rights which are in force at present we have to keep in mind the equality of the tools of argumentation and their parity. In the sense of this thesis all the proofs must be measured with the same weight excluding the fact that we make distinction between their values, „strengths” from any aspects.

Examining the practise of criminal procedure law we can see that they are in total contrast, namely in the balance of argumentative tools there is still an argumentative tool of personal nature, which breaks this order, this parity. This is nothing else but the statement of the accused person.

When I choose this topic I thought of the above mentioned ambivalent consideration of the ambivalent statement of the accused person.

First I would like to outline briefly the connection between the confessions of the accused person and the other argumentative tools, then I want to examine the fact that the accused person must be warned to their right to silence in connection with the „Miranda – decision”.

After that I would like to describe the right to statement and to silence of the accused as well as the special procedural forms which are in force concerning my topic.

Felhasznált irodalom

Elek Balázs: A vallomás befolyásolása a büntetőeljárásban. TKK, Debrecen, 2008.

Erdei Árpád: A trónfosztott királynő uralkodása, avagy a bizonyításelmélet szent tehene. Magyar Jog, 1991/4. szám

Holé Katalin – Kadlót Erzsébet (szerk.): A büntetőeljárásról szóló 1998. évi XIX. törvény magyarázata. II.;IV. kötet. Magyar Hivatalos Közlönykiadó, 2007.

Tóth Mihály: A hallgatás joga, a beismerés értéke. Belügyi Szemle, 1987/6.szám

Tóth Mihály: A magyar büntetőeljárás az Alkotmánybíróság és az európai emberi jogi ítélezés tükrében. KJK – KERSZÖV Jogi és Üzleti Kiadó Kft., Budapest, 2001.

Tóth Mihály: A „magyar Miranda” első néhány éve. [In.:Tények és kilátások (Tanulmányok Király Tibor tiszteletére) Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1995.]

Szedes Gyula A terhelt érdeke és a „hallgatás joga” Belügyi szemle 1988/7. szám

¹ V. éves joghallgató, DE Állam- és Jogtudományi Kar

² HOLÉ Katalin – KADLÓT Erzsébet: *A büntetőeljárásról szóló 1998.évi XIX. törvény magyarázata II .kötet*, Magyar Hivatalos Közlönykiadó, 437.o.

³ ERDEI Árpád: *A trónfosztott királynő uralkodása avagy a bizonyításelmélet szent tehene*, Magyar jog 1991/4.szám 210. o.

-
- ⁴ A Büntető Perrendtartás ezen nívuma említése során több szerző is él a Finkey Ferenc által használt kifejezéssel, miszerint e változások a „nyomozó rendszer tévelygésének” a megszüntetését eredményezték. Lásd: HOLÉ Katalin – KADLÓT Erzsébet: *A büntetőeljárásról szóló 1998. évi XIX. törvény magyarázata II .kötet*, Magyar Hivatalos Közlönykiadó, 437.o.
- ERDEI Árpád: *A trónfosztott királynő uralkodása avagy a bizonyításelmélet szent tehene*, Magyar jog 1991/4.szám 211. o.
- ⁵ TÓTH Mihály: *A hallgatás joga, a beismerés értéke*, Belügyi szemle, 1987/6. sz. 14.o.
- ⁶ 1991. évi XIX. törvény a büntetőeljárásról
- ⁷ ERDEI i.m. 211. o.
- ⁸ TÓTH Mihály: *A „Magyar Miranda” első néhány éve*, In: *Tények és kilátások (Tanulmányok Király Tibor tiszteletére)*, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1995. 67-69.o.
- ⁹ Be. 117.§ (2) bekezdés
- ¹⁰ BH 1994.177.
- ¹¹ ELEK Balázs: *A vallomás befolyásolása a büntetőeljárásban*, TKK, Debrecen, 2008. 98 – 102.o.
- ¹² 793/3/1997 AB határozat In TÓTH Mihály: *A magyar büntetőeljárás az Alkotmánybíróság és az európai emberi jogi ítélkezés tükrében* KJK – KERSZÖV Jogi és Üzleti Kiadó, Budapest, 2001.
- ¹³ BH 1993. 480. II.
- ¹⁴ SZEDER Gyula *A terhelt érdeke és a „hallgatás joga”* Belügyi szemle 1988/7. szám 35.o.
- ¹⁵ SZEDER i.m. 38.o.
- ¹⁶ ERDEI i.m.212. o.
- ¹⁷ HOLÉ – KADLÓT i.m. 296 – 303.o.
- ¹⁸ HOLÉ – KADLÓT i.m. 420. o.
- ¹⁹ HOLÉ – KADLÓT i.m. 447-448.o.
- ²⁰ ERDEI i.m. 210.o.